

บททดลองนำเสนอ ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคม: วิกฤตกับความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นในจังหวัดพะเยา¹

มนตรา พงษ์ทิล *

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

The Presentation Experiment, the History of Social Movements: Crisis and Relations of Groups and Class in Phayao Province

Montra Pongnil *

Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

Article Info

Academic Article

Article History:

Received 24 November 2018

Revised 16 January 2020

Accepted 16 January 2020

คำสำคัญ

การเคลื่อนไหวทางสังคม

ประชาสังคม

การเมืองภาคประชาชน

ชนชั้น

กลุ่ม

Keywords:

Social Movement

Civil Society

People's Politic

Class

Group

* Corresponding author

E-mail address: Montra_p@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้ต้องการทดลองนำเสนอการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมมุมมองใหม่ โดยชี้ให้เห็นถึงพลวัตการเคลื่อนไหวของความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นอันเกิดจากวิกฤติทางสังคมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ บทความนี้เลือกจังหวัดพะเยาเป็นกรณีศึกษา โดยใช้เอกสารทางวิชาการและวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ในระดับประเทศและในระดับจังหวัดพะเยามาประกอบการวิเคราะห์เชิงพรรณนาปรากฏการณ์ กรณีศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมในพะเยาตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2550 ว่ามีวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ได้แก่ หนี้สินและความยากจน การขายบริการทางเพศและขายแรงงาน วิกฤตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางการเมืองตามลำดับ วิกฤตข้างต้นมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของรัฐ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในระดับประเทศและในระดับจังหวัด การศึกษานี้ต้องการเสนอว่า วิกฤตที่เกิดขึ้นในบริบททางประวัติศาสตร์ของพะเยาส่งผลให้เกิดการก่อตัวและแตกตัวของชนชั้นและกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งใช้อุดมการณ์การพัฒนาชุดต่าง ๆ เป็นปฏิบัติการ อย่างไรก็ตาม วิกฤตที่มีการเปลี่ยนแปลงในบริบททางประวัติศาสตร์ของพะเยา ส่งผลให้ปฏิบัติการของแต่ละกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงและมีการจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างกลุ่มและชนชั้นที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง "ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของประชาสังคมในจังหวัดพะเยา พ.ศ. 2500-2550" ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.อรุณจักร์ สัตยานุรักษ์ และอาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกท่านที่ให้ข้อเสนอแนะเบื้องต้น ความบกพร่องหากจะเกิดขึ้นในบทความนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน

ปรับปรุงจากการนำเสนอในที่ประชุมวิชาการระดับชาติ "พะเยาวิจัย" ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 24 มกราคม 2562 ในชื่อ "ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของประชาสังคม: วิกฤตกับความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นในจังหวัดพะเยา"

Abstract

This academic article wants to present a study about the history of social movements from a new point of view, by presenting dynamics movements of relations between groups and class that originated from social crises in the context of historical change. This article uses Phayao province as a case study, using various types of academic documents and literature in both the national tier and in Phayao to descriptive analysis of phenomena. This study points out the history of social movements in Phayao from B.C. 2500-2550, which has the crisis's that happened in various time periods, including debt and poverty, prostitution and labor trafficking, resource and environmental crisis's and conflicts between political ideologies, in that order. These crisis's are also related to state expansion, structural changing and expansion of the economy, society and politics in national level and in Phayao. This study wants to present that these crisis's in the context of Phayao history, causes the formation and split of various class and groups. Which puts ideological development sets in practices. Nonetheless, crisis's that contributed to changes in Phayao history, causes the practice changes of various groups, and also causes new complicated relationships management of groups and class.

1. บทนำ

การศึกษาทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบันแสดงถึงระดับพัฒนาการของการปรับตัวและการดิ้นรนของมนุษย์จากการเป็นผู้ถูกกระทำไปสู่การเป็นผู้กระทำทางสังคม ต่อปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มคนเล็กคนน้อย เช่น เกษตรกร คนยากจน ผู้ด้อยโอกาสในสังคม ฯลฯ ซึ่งนักมานุษยวิทยาชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและโลกาภิวัตน์นำพาให้กลุ่มคนเล็กคนน้อยเหล่านี้ โดยเฉพาะชาวนามีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปสู่ต่างถิ่น จนทำให้ชาวนามีมุมมองและประสบการณ์ในลักษณะที่เป็นผู้รู้โลกสมัยใหม่มากขึ้น² ในขณะเดียวกันก็มีกลวิธีในการปรับตัวและเริ่มเข้ามาต่อรื่องทางการเมืองมากขึ้น จนกระทั่งชาวนาที่เคยมีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ติดที่นาได้เปลี่ยนไปสู่ชาวนาที่มีชีวิตเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น³ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อให้เกิดพลังที่นำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นการเมืองภาคประชาชนหรือการเคลื่อนไหวของประชาสังคมเพื่อเข้าไปต่อรื่องและต่อสู้กับนโยบายของรัฐได้ด้วยเช่นเดียวกัน ดังปรากฏการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มสมัชชาคนจน⁴ การเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาสังคมในอีสาน⁵ เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มชนชั้นนำและชนชั้นกลางซึ่งได้เปรียบในโอกาสทางเศรษฐกิจการเมืองอยู่แล้วก็มีการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านระบอบทักษิณ ดังเช่นประวัติศาสตร์ของการเมืองภาคประชาชนที่คลี่คลายเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในงานของ อุเชนทร์ เชียงเสน⁶ แต่การศึกษาที่ผ่านมามุ่งแสดงให้เห็นภาพหรือการเคลื่อนไหวของชนชั้นและกลุ่มทางสังคมหนึ่ง ๆ เท่านั้น กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่มุ่งแสดงลักษณะและพลวัตกลุ่มหนึ่ง ๆ ไปสู่การกระทำการทางสังคมที่มีลักษณะต้นตัวต่อปัญหา แต่ยังไม่ได้สามารถสะท้อนให้เห็นพลวัตของปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ทางสังคมเดียวกันอย่างเป็นประวัติศาสตร์

² Charles Keyes, "“Cosmopolitan” Villagers and Populist Democracy in Thailand," A conference on "Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia," Chiang Mai, Thailand, 2010.

³ Andrew Walker, *Thailand's Political Peasant: Power in the Modern Rural Economy*, (Madison: The University of Wisconsin Press, 2012).

⁴ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจน*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541).

⁵ Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democratization: Social Movements in Northeast Thailand*. Reprinted 2nd. (Copenhagen S.: NIAS Press, 2007).

⁶ อุเชนทร์ เชียงเสน, *การเมืองภาคประชาชน*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2561).

ในขณะที่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็มักให้ภาพของความสำเร็จของกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจสังคม โดยอยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดแบบชุมชนนิยม เศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชน ที่สะท้อนความสำเร็จของกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนสร้างวาทกรรมที่ตอบโต้กับการพัฒนาและเศรษฐกิจทุนนิยม เช่น การพัฒนาทางเลือก การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน แนวคิดเช่นนี้มีลักษณะการสร้างคู่ตรงข้าม กล่าวคือ มองวิถีของท้องถิ่นหยุดนิ่ง ดิ่งงามและไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่มองว่าอิทธิพลภายนอกที่เลวร้ายทำให้ท้องถิ่นได้รับผลกระทบในทางลบ ทางออกจากปัญหานี้จึงต้องอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าของวิถีดั้งเดิมให้กลับคืนมา⁷ แต่การศึกษาให้เห็นพัฒนาการของวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในบริบททางประวัติศาสตร์ เพื่อสะท้อนเห็นถึงการเกิดขึ้นของกลุ่มหรือชนชั้น และเปลี่ยนแปลงของความเชื่อ โลกทัศน์ วิถีคิดและปฏิบัติการของกลุ่มหรือชนชั้นในแต่ละยุคสมัย ประกอบกับการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ต่อปัญหาและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นและระหว่างกลุ่ม ก็เป็นสิ่งที่สมควรได้รับการพิจารณาศึกษา ดังเช่นที่บทความนี้ต้องการจะนำเสนอต่อไป

พลวัตประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นในพื้นที่ทางสังคมหนึ่ง จึงน่าจะช่วยให้สามารถอธิบายถึงการเกิดขึ้น คลื่นคล้าย ขยายตัว และปฏิสัมพันธ์กันระหว่างของกลุ่มและชนชั้นในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการการแตกตัวและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่น่าจะอยู่ภายใต้ชนชั้นทางสังคมเดียวกัน กับความสัมพันธ์ของชนชั้นและการก่อตัวและเคลื่อนไหวของประชาสังคม ในสนามการต่อสู้ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมหนึ่ง ๆ

ในที่นี้ เป็นการพยายามอธิบายให้เห็นการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์พะเยา ทศวรรษ 2500 - 2550 ผ่านกลุ่มและชนชั้นที่มีความสัมพันธ์กับวิกฤตของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงสมัย ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับตัวเชื่อมโยงไปสู่ยุคสมัยหลัง และภายใต้ความสัมพันธ์ในวิกฤตของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อให้เกิดวิกฤตหรือปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างภายในชนชั้นและประชาสังคม การวิเคราะห์จะอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในของพะเยาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ดังกล่าว

บทความนี้ ใช้วิธีการสำรวจเอกสารทางวิชาการและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับประเทศและงานศึกษาที่กล่าวถึงกรณีของจังหวัดพะเยา เพื่อเป็นการวิเคราะห์

⁷ ดูการศึกษาในกลุ่มนี้ได้จาก ยงยุทธ ชูแวน, *ประมวลและสังเคราะห์ความรู้เพื่อเขียนตำรา เรื่อง "การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย,"* รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2547. และบำรุง บุญปัญญา, *3 ทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549)

เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมของพะเยาในเบื้องต้น ซึ่งจะนำไปสู่การนำเสนอมุมมองใหม่ต่อการศึกษาเรื่องนี้ผ่านพลวัตในการก่อตัวและความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นผ่านวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ของพะเยาในช่วงทศวรรษ 2500-2550 โดยจะอธิบายผ่านเนื้อหา 3 ประการด้วยกัน คือ 1) ชีวิตทางเศรษฐกิจ โอกาสทางการเมือง และการถ่างออกของชนชั้น ทศวรรษ 2500 - 2520 2) ความสัมพันธ์ในวิกฤตความยากจน การค้าประเวณีและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ชนชั้นกลางระดับกลางและประชาสังคมในกระบวนการต่อสู้ทางความคิดและปฏิบัติการ ทศวรรษ 2520 - 2540 และ 3) ปฏิบัติภายในกลุ่มชนชั้นกลางและประชาสังคม: วิกฤตในความสัมพันธ์ของอุดมการณ์ทางการเมือง ทศวรรษ 2540 - 2550 โดยทั้งหมดจะนำมาสู่บทสรุปเป็นลำดับสุดท้าย

2. ชีวิตทางเศรษฐกิจ โอกาสทางการเมืองและความแตกต่างของชนชั้น ทศวรรษ 2500 - 2520

การขยายตัวของรัฐและการพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ช่วยทำให้เข้าใจถึงลักษณะของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ในพะเยาได้มากขึ้น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสถานะทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพะเยา จนทำให้สะท้อนถึงความแตกต่างของชนชั้นซึ่งเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจอิทธิพลและบทบาทของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ในจังหวัดพะเยาได้ในเวลาอื่น ๆ ต่อไป หัวข้อนี้ต้องการนำเสนอปรากฏการณ์และบริบทของพะเยาในทศวรรษ 2500-2520 พร้อม ๆ กับการปรากฏตัวของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่มีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่ไม่เท่ากันเนื่องจากมีข้อจำกัดและเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและการเมืองของพะเยาไม่เท่ากัน โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อค้นพบของการศึกษาเกี่ยวกับการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าของภาคเหนือตอนบน⁸ ชี้ให้เห็นว่าการบุกเบิกพื้นที่ป่าให้เป็นชุมชนของสังคมล้านนาเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนสังคมล้านนา แต่รากฐานของปัญหาการสูญเสียพื้นที่สภาพป่าตามธรรมชาติคือการที่รัฐเข้าไปผูกขาดการจัดการป่าไม้ จนทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินในเขตป่ากับชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าอย่างมีดุลยภาพ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้สังคมภาคเหนือรวมถึงชาวบ้านในพะเยาผ่านยุคบ้านป่า ยุคอำนาจเถื่อนและยุคทำไม้เถื่อน ซึ่งแสดงถึงระดับปฏิสัมพันธ์กับอำนาจรัฐที่เข้มข้นมากขึ้น แต่ก็เป็นความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้นำชุมชนกับรัฐเพื่อแสวงหาประโยชน์จากการบุกเบิกพื้นที่ป่าให้กับพวกพ้องในกิจการค้าไม้และการค้าฝิ่น

⁸ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2538), 36-51.

บริบทนโยบายแห่งรัฐและนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐดังกล่าว เป็นปัจจัยที่เอื้อให้กลุ่มชาวจีนและข้าราชการสามารถสร้างสมอำนาจบารมีและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในเมืองพะเยาได้อย่างชัดเจน และยังสามารถสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจการค้ากับพ่อค้าชาวจีนที่กรุงเทพฯ ในการสร้างความมั่นคงทางการเงิน สินเชื่อและการค้าข้าว⁹ และมีการขยายตัวอยู่บนฐานของเครือข่ายในระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ โดยเฉพาะการค้ากับนายทุนในเมืองหลวง การเติบโตและความสัมพันธ์ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่นกับนายทุนในเมืองหลวง ทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่นำภาคเหนือเข้าไปสัมพันธ์กับเศรษฐกิจการค้าในระบบทุนนิยมที่กรุงเทพฯ ได้¹⁰ ดังที่ปลาย้อ ชนะนนท์¹¹ ก็แสดงให้เห็นบทบาทของนายทุนพ่อค้าระดับท้องถิ่นที่มีต่อลักษณะความสัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์กับอิทธิพลจากภายนอกภาคเหนือ โดยเฉพาะทางรถไฟ การขยายตัวของนโยบายเศรษฐกิจ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยมีผลทำให้บทบาทของนายทุนพ่อค้าระดับท้องถิ่นมีมากหรือลดน้อยลงที่ขึ้นกับอิทธิพลดังกล่าวข้างต้น

และถึงแม้ว่าชีวิตทางเศรษฐกิจและชีวิตทางสังคมของกลุ่มคนจีนจะผกผัน และเกิดวิกฤตในช่วงนโยบายยิวแห่งบูรพาทิศและข้อกล่าวหาเป็นภัยคอมมิวนิสต์ในไทยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม¹² แต่เมื่อสิ้นสุดอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว กลุ่มคนจีนกลุ่มเดิมและกลุ่มใหม่ ก็กลับเข้ามามีบทบาทนำทางเศรษฐกิจและการเมืองในพะเยาได้อีกครั้งหนึ่ง เมื่อเริ่มต้นครึ่งหลังของพุทธศตวรรษ ในขณะที่ยุทธการประชาชนทั่วไปผ่านวิวัฒนาการยุคบ้านป่า ยุคอำนาจเถื่อนและยุคทำไม้เถื่อนจากการเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าเข้าไปจากปัจจัยดึงดูดของนโยบายสัมปทานป่าไม้ การเกษตรพืชพาณิชย์และนโยบายการตั้งหมู่บ้านของรัฐ

ดังนั้น บริบทโครงสร้างการพัฒนาทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500-2520 จึงมีผลต่อชีวิตทางเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มคนที่แตกต่างกัน อำนาจรัฐและบริบททางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อกลุ่มคนที่ต่างกัน จึงแยกกลุ่มคนในพะเยาออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ที่มีส่วนได้เสียผลประโยชน์ กล่าวคือ 1) กลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมืองในพะเยาที่มีทุนมาแต่ดั้งเดิมก่อนทศวรรษ 2500 ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนและกลุ่มข้าราชการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างที่เข้าสู่การพัฒนาเอื้อให้มีการสร้างกำไรและสะสมทุนมากขึ้นจากอาชีพและการค้าขายผลิตภัณฑ์และบริการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในเมืองพะเยา และ 2) กลุ่มชนชั้นล่างที่เป็นเกษตรกรและตั้งถิ่นฐาน

⁹ สุนทร สุขสรณจิต, 100 ปี คนจีนในพะเยา, รายงานวิจัย (มหาวิทยาลัยพะเยา, 2557), 79.

¹⁰ พรรณี บัวเล็ก, ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482: บทเรียนจากความรู้โรจน์สู่ไตรนาฎกรรม, (กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2545), 462-467.

¹¹ ปลาย้อ ชนะนนท์, "บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529)

¹² สุนทร สุขสรณจิต, 100 ปี คนจีนในพะเยา, 23, 86-99.

อยู่รอบนอกและบุกเบิกพื้นที่ป่าเป็นที่ทำกิน กลับมีชีวิตแบบเกษตรกรที่ทำการเกษตรเลี้ยงตัวเอง เช่น ปลูกข้าว และผ่านชะตากรรมในสามยุคของวิวัฒนาการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า และชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองและมีการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่ผูกพันเข้ากับตลาดภายนอกที่ผันผวน ซึ่งทำให้เกษตรกรพะเยากลายเป็นตัวแทนของความยากจนของจังหวัดพะเยา ที่สะท้อนผ่านผลิตภัณฑ์มวลรวมและรายได้เฉลี่ยของจังหวัดที่ต่ำอย่างมาก

นอกจากนั้น ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจทศวรรษ 2500 - ปลายทศวรรษ 2520 ที่ทำให้บทบาทของผู้นำทางเศรษฐกิจและระบบราชการในจังหวัดพะเยาในช่วงเวลาดังกล่าว ก็มีอิทธิพลต่อการเมืองในพะเยาเช่นเดียวกัน การแข่งขันทางการเมืองของพะเยาตั้งแต่ระดับท้องถิ่นและระดับชาติก็เป็นการแข่งขันและแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ทางธุรกิจของกลุ่มผู้นำทางการเมืองท้องถิ่นเท่านั้น ซึ่งนักการเมืองกลุ่มเดิมมักจะผูกขาดการได้รับเลือกตั้งทางการเมืองเข้ามา เช่น การแข่งขันทางการเมืองในการเป็นนายกเทศมนตรีเมืองพะเยา¹³ อย่างไรก็ตาม กลุ่มต่างๆ ที่แข่งขันทางการเมืองจนสามารถได้รับเลือกตั้งเข้ามาบริหารเทศบาลเมืองพะเยานั้น กลับพบว่าไม่มีความแตกต่างกันในแง่ของผลงานและการบริหาร ในอดีตชีวิตชีวิตของสุวิน บุญหนัก¹⁴ ก็แสดงให้เห็นความรู้สึกและการต่อสู้ทางการเมืองระดับชาติที่ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะผ่านชีวิตของผู้เขียนด้วยเช่นกัน และตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา จังหวัดพะเยาเกิดกลุ่มการเมืองท้องถิ่นที่ต่อสู้ให้ได้รับการเลือกตั้งให้เข้ามาบริหารในเทศบาลเมืองพะเยา ซึ่งแกนนำของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกลุ่มต่างๆ ส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นนักธุรกิจรับเหมาและนักการศึกษาในเมืองพะเยา¹⁵ ในขณะที่โครงสร้างอำนาจทางการเมืองระดับชาติ ก็เป็นโครงสร้างที่ไม่เอื้อให้มีการพัฒนาชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนเกษตรกรในพะเยาได้เช่นกัน และโครงสร้างอำนาจทางการเมืองระดับชาติดังกล่าว ยังคงตอกย้ำให้ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองในพะเยาสามารถรักษาอำนาจและสังคมความมั่งคั่งต่อไปได้

สถานการณ์ทางการเมืองข้างต้น สอดคล้องกับสิ่งที่อภิชาติ สถิตนิรามัยและคณะ¹⁶ สรุปไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองก่อนทศวรรษ 2540 ว่านักการเมืองเป็นผู้ที่

¹³ ไพลิน เชื้อนทา, "ลักษณะและพัฒนาการของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นเทศบาลเมืองพะเยาระหว่าง พ.ศ. 2517- 2538," (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539)

¹⁴ สุวิน บุญหนัก, *ขอบคุนชาวพะเยา*, บรรณาธิการโดย วิมล ปิงเมืองเหล็ก. (มปท., 2546), 72-76, 81-87, 92-95, 100-104.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 73, 93.

¹⁶ อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ, *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย, แผนงานสร้างเสริมนโยบาย สาธารณะที่ดี* (นสท.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), (เชียงใหม่: ลีออคอินดีไชน์เวิร์ค, 2556), 103-109.

เล่นตามบทบาทของโครงสร้างทางการเมืองระดับชาติที่รัฐธรรมนูญสมัยนั้นไม่ได้ให้อำนาจกับพรรคการเมืองในการกำหนดนโยบาย การเลือกตั้งที่ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลมากกว่าพรรคการเมือง ทำให้ผลการเลือกตั้งจะได้ใครมาเป็นผู้แทน ก็ไม่ได้มีผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของกลุ่มชนชั้นล่าง การเลือกตั้งที่ถึงแม้จะอยู่ภายใต้วาทกรรมของระบบอุปถัมภ์ มีการซื้อเสียงขายเสียงนั้น แต่เป็นเพียงการต่อรองผลประโยชน์ในรัฐธรรมนูญฉบับชาวบ้านที่เขาคงไม่ได้อะไรจากระบบการเมืองดังกล่าวมากไปกว่านี้

โดยสรุป บริบททางเศรษฐกิจการเมืองของชาติและพะเยาในทศวรรษ 2500 - 2520 ทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นมากขึ้น ซึ่งนักวิชาการบางรายถึงกับเสนอว่า พะเยาในยุคสมัยนี้ “คนรวย ๆ ขึ้น คนจน ๆ ลง”¹⁷ ทศวรรษนี้จึงเป็นช่วงเวลาในเมืองพะเยาได้ถูกสร้างความหมายให้เป็นเมืองชายขอบจากศูนย์กลางประเทศที่สะท้อนความยากจน หนี้สิน ขยายแรงงานไปต่างแดน การค้าประเวณี ชุมชนหมู่บ้านล่มสลาย ความหมายของพะเยาดังกล่าว ถูกสร้างขึ้นอันสัมพันธ์กับประชาชนส่วนใหญ่ในพะเยาที่มีลักษณะชายขอบทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วยเช่นกัน ในทางเดียวกัน ประชาชนพะเยาส่วนใหญ่ก็ยังเป็นชายขอบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากันทางเศรษฐกิจและการเมืองกับกลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองในพะเยา โดยเฉพาะคหบดีชาวจีนที่ได้ประโยชน์จากโครงสร้างดังกล่าว

กล่าวได้ว่า ระยะเวลาดังกล่าว สะท้อนให้เห็นจุดเปลี่ยนสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเริ่มแยกช่องว่างของกลุ่มคนให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างชัดเจน กลุ่มชนชั้นนำเดิมได้ประโยชน์ ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรเสียผลประโยชน์จากแผนการพัฒนา ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจยังคงตอกตรึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่เสมอภาคจากโครงสร้างดังกล่าวที่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมสมาชิกวัยแรงงานของกลุ่มเกษตรกรต่างกลายเป็นคลื่นลูกใหญ่ที่ดิ้นรนหาทางอยู่รอดภายใต้ความเข้มข้นของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวโดยการถูกดึงเข้าสู่การกลายเป็นแรงงานและการบริการทางเพศในพื้นที่เมืองหลวงและภูมิภาคต่าง ๆ¹⁸ ทำให้มีหลายกลุ่มองค์กรหรือประชาชนเองที่เข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

¹⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*, บรรณาธิการโดย สุจิตต์ วงษ์เทศ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), 502.

¹⁸ ยศ สันตสมบัติ, *แม่หญิงสิขายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535), 127-146.

3. วิกฤตความยากจน การค้าประเวณีและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: ชนชั้นกลางระดับกลางและประชาชนสังคมในกระบวนการต่อสู้ทางความคิดและปฏิบัติการ ทศวรรษ 2520 - 2540

ทศวรรษ 2520-2540 เป็นทศวรรษที่จังหวัดพะเยาได้รับผลจากการขยายตัวของรัฐและการพัฒนาอย่างเข้มข้น จนทำให้เกิดผลกระทบที่แสดงออกหลายด้านเป็นระลอกๆ บทบาทของรัฐและการพัฒนาแทนที่จะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่กลับตรงกันข้าม วิกฤตต่างๆ ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน เช่น หนี้สินและความยากจน การค้าประเวณี และวิกฤตทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันการได้รับโอกาสทางการศึกษาของชาวพะเยา ก็ทำให้ชนชั้นกลางระดับกลางที่ได้รับการศึกษาเริ่มตระหนักถึงวิกฤตของบ้านเกิด จนพบว่า การพัฒนาของรัฐคือปัญหาเสียเองที่ทำให้เกิดวิกฤตต่างๆ เหล่านั้น กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางซึ่งมีสถานภาพในวงการการศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดพะเยาเริ่มพัฒนาแนวคิดและปฏิบัติการเพื่อต่อสู้กับวิกฤตต่างๆ ที่แวดล้อมชีวิตของชุมชนหรือพื้นที่ที่เขาประสบและใช้ชีวิตอยู่

หากเริ่มพิจารณาจากหนังสือเรื่อง ใต้ฟ้าเมืองพะเยา ซึ่งผลิตขึ้นในโครงการผลิตหนังสือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม จังหวัดพะเยา¹⁹ นับว่าสะท้อนความคิดของรัฐในการมองการแก้ปัญหาของพะเยาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เช่น ความยากจน ภาวะภัยแล้ง ปัญหาการขยายบริการทางเพศ ปัญหาสุขภาพอนามัย หนังสือเล่มนี้ก็เลือกที่จะพรรณนาและสร้างการรับรู้ว่า ปัญหาทุกอย่างจะรอการช่วยเหลือจากรัฐเพียงอย่างเดียวไม่ได้ การแก้ไขจึงต้องเริ่มที่การช่วยเหลือตัวเองของประชาชน ซึ่งปัญหาทั้งหมดสามารถจัดการได้ด้วยความสามารถร่วมกันและคิดหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตัวของชาวบ้านเอง วิธีการอธิบายดังกล่าว ดูเหมือนจะชี้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นชะตากรรมร่วมของคนพะเยาในยุคสมัยเมื่อ 30 ปี ที่ผ่านมา และเมื่อเกิดปัญหาที่สัมพันธ์กับนโยบายภาครัฐและการกระจายความเจริญที่ไม่ทั่วถึงในชนบท รัฐจึงผลักปัญหาไปโดยใช้ชุดการอธิบายว่าชาวบ้านต้องรวมกลุ่มเพื่อดูแลช่วยเหลือและพึ่งตนเอง แล้วรัฐจึงจะเห็นความสำคัญ จนในที่สุดก็จะลงมาช่วยเหลือสนับสนุนมากขึ้น

ความน่าสนใจอยู่ที่มโนทัศน์ในการแก้ไขปัญหาด้วยการช่วยเหลือและพึ่งตนเองของชาวบ้านนั้น ยังคงมีการสืบสานและพัฒนาต่อมาโดยกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาดำเนินกรช่วยเหลือและพัฒนาประชาชนในจังหวัดพะเยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมโนทัศน์ชุดนี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้สร้างขึ้นและยึดถือมา

¹⁹ วิทยาลัยครูเชียงราย, ใต้ฟ้าเมืองพะเยา. โครงการผลิตหนังสือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม จังหวัดพะเยา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2526)

ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ที่มีการผลิตแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน ได้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ดังจะอธิบายในประเด็นนี้ต่อไป

ในที่นี้ จึงเป็นกลุ่มคำอธิบายเกี่ยวกับวิกฤติหรือประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของพะเยาที่เป็นผลมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แยกถ่างให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นให้ห่างมากยิ่งขึ้น และปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านเกษตรกรและคนยากจนเป็นผู้ได้รับผลกระทบและเป็นศูนย์รวมของการที่จะนำแนวทางการพัฒนาดังกล่าวเข้าไปช่วยเหลือ ทั้งนี้ ระยะเวลาของปัญหาแต่ละด้าน เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่อาจจะแตกต่างกันและอาจจะเหลื่อมซ้อนกันอยู่ในช่วงเวลาแห่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ แต่ก็สามารถอนุมานอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า ระยะเวลาของปัญหาและการแก้ไขกินเวลาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 จนถึงต้นทศวรรษ 2540

3.1 การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาการค้าประเวณี ทศวรรษ 2520 - 2530

ปัญหาการค้าประเวณีในจังหวัดพะเยา ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในการค้นหาสาเหตุของปัญหา เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขและทางออก ดังเช่น ผลงานที่มีชื่อเสียงของยศ สันตสมบัติ เรื่อง แม่หญิงสิขยัตว์²⁰ รายงานวิจัยเรื่องวิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี: กรณีศึกษาผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ²¹ และวิทยานิพนธ์เรื่อง ความคาดหวังของครอบครัวและบทบาทของลูกสาวในชุมชนค้าประเวณี: กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดพะเยา²² ทั้งสามงานวิจัยชี้ให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนสำคัญแรกในจังหวัดพะเยาที่เริ่มย้อนกลับไปตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เมืองพะเยาโดยเฉพาะภาคเกษตรกรรมได้รับผลกระทบจากปฏิบัติการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. 2501-2520 ซึ่งปัญหาอุตสาหกรรมบริการทางเพศตั้งที่ยศเสนอได้แสดงตัวออกมาหลังจากนั้น และก่อให้เกิดเป็นค่านิยมของหมู่บ้านที่ส่งลูกสาวไปค้าประเวณีและมีการปรับเปลี่ยนความหมายใหม่ของผู้หญิงเพื่อสร้างการยอมรับของชุมชน

²⁰ ยศ สันตสมบัติ, *แม่หญิงสิขยัตว์: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535).

²¹ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, "วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี: กรณีศึกษาผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ," การวิจัยเอกสาร เรื่อง สถานภาพและบทบาทของสตรีภาคเหนือกับพัฒนาการการขยายบริการทางเพศ, (ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535).

²² นีวัตร สุวรรณพัฒนา, "ความคาดหวังของครอบครัวและบทบาทของลูกสาวในชุมชนค้าประเวณี: กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดพะเยา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540).

ปัญหาการค้าประเวณีซึ่งเป็นผลมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของไทย ซึ่งเข้ามากระทบกับวิถีชุมชน นอกจากหนทางในการจัดการกับปัญหาเพื่อปรับตัว นอกจากการสร้างความหมายใหม่ของคนในการมองปัญหาการค้าประเวณีเสียใหม่ เพื่อป้องกันตรามาบป ซึ่งเป็นการปรับตัวจากปัจจัยภายในชุมชนเองแล้ว การลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของคนในชุมชนเพื่อหยุดยั้งการค้าประเวณีก็เริ่มเกิดขึ้น เช่น การตั้งบ้านพักพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนอำเภอดอกคำใต้ของมุกดา อินตะสาร เพื่อรับเด็กที่มีความเสี่ยงต่อการถูกล่อลวงไปค้าประเวณีเข้ามาอยู่ในความดูแล และในระยะต่อมาก็เกิดองค์กรต่าง ๆ เช่น สมาคมไว.เอ็ม.ซี.เอ.กรุงเทพฯ สาขาพะเยา เพื่อเข้ามาช่วยเหลือในทำนองคล้ายคลึงกันและมีการจัดอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพสตรีชาวพะเยาขึ้น ซึ่งมุ่งหวังว่าจะสามารถสร้างงานสร้างอาชีพในชุมชนให้กับสตรีที่จะไม่ทำให้คิดหาทางออกจากความยากจนไปค้าประเวณี จนในที่สุดปัญหาการค้าประเวณีได้ลดลงเมื่อเกิดการขยายโอกาสทางการศึกษาโดยตั้งสถาบันอุดมศึกษาขึ้นในจังหวัดพะเยาในปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา

3.2 นิเวศวัฒนธรรม ประชาสัมพันธ์กับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ทศวรรษ 2520 - 2540

อานันท์ กาญจนพันธุ์และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด²³ แสดงวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่ายุคสุดท้ายในระหว่าง พ.ศ. 2518 - 2530 โดยชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ทำกินในเขตป่ามีการขยายการปลูกพืชพาณิชย์ โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อย่างมาก ในพะเยา เกือบทุกหมู่บ้านทั้งที่อยู่ราบลุ่ม ที่ดอน ที่หุบเขาขนาดเล็ก และที่ขอบกระทะของหมู่บ้าน ต่างปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อันเนื่องมาจากราคาที่สูงขึ้นจากการขยายการส่งออก และนโยบายของรัฐที่ช่วยทางการเงินและหนี้สินของเกษตรกร ในพื้นที่ชายขอบกระทะของที่ราบลุ่มหุบเขาเชียงราย-พะเยา มีการอพยพย้ายเข้ามาของคนอีสานที่มีการซื้อที่ป่าสงวนเพื่อทำไร่ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

ในช่วงเวลาเดียวกัน รัฐได้เริ่มใช้นโยบายในการอนุรักษ์ป่าไม้ (ปิดป่า) มากขึ้น หลังจากรัฐมีการสนับสนุนเป็นนัย ๆ ให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าก่อนหน้า เจื่อนไซดังกล่าว ได้ทำให้กลุ่มต่าง ๆ แย่งชิงแสวงหาประโยชน์จากป่ามากขึ้น ทั้งในรูปแบบเกษตร อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว จนทำให้เกิดการแย่งชิงพื้นที่ป่าขึ้นกับชาวบ้าน อานันท์และมิ่งสรรพได้อธิบายว่า ชาวบ้านพัฒนาวิธีคิดใหม่มองป่าเป็นพื้นที่ที่เขาพัฒนาให้ดีขึ้นและช่วยในการอนุรักษ์โดยใช้มิติทางวัฒนธรรมและประเพณีที่ผูกพันกับป่ามาเนิ่นนานกว่าเอกชน จนทำให้ชาวบ้านเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของขึ้น ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญกับกลุ่มภายนอกที่รวยและเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของชาวบ้านที่จนแต่อยู่

²³ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด, วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน, 51-55.

กับป่า การคัดค้านจึงเกิดขึ้น ดังเช่น การคัดค้านการสัมปทานป่าไม้ในพะเยา ที่ดอยหลวงต้นน้ำกว๊านพะเยาและป่าต้นน้ำหนองเล็งทรายที่ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ โดยบริษัทเซียงรายค้าไม้จำกัด ที่เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรตั้งแต่ พ.ศ. 2516 - 2532 และการต่อสู้ในการกำหนดการใช้ทรัพยากรระหว่างชาวประมงกับรัฐในกรณีกว๊านพะเยาตั้งแต่ทศวรรษ 2520

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 จนถึงกลางทศวรรษ 2540 มีการขยายและแตกตัวของกลุ่มที่เด่นชัดมากขึ้น ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่มาจากกลุ่มนักธุรกิจชาวพะเยาเชื้อสายจีน ซึ่งรวมตัวเป็นหอการค้าจังหวัดพะเยา สมาคมมัคคุเทศก์และการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา และนักการเมืองท้องถิ่นของเทศบาลเมืองพะเยา ในขณะที่คนพะเยาในเมืองพะเยาได้กลายมาเป็นกลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นครูอาจารย์ นักการเมืองท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่นและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่มากขึ้น โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพครูเรื่อยมาถึงการมีสถาบันอุดมศึกษาตั้งขึ้นมาในจังหวัดพะเยา ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 และกลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ที่มีแนวคิดและบทบาททางสังคมที่เป็นปฏิริยาต่อสู่กับการจัดการทรัพยากรของรัฐ โดยเชื่อในแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน

และตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา อิทธิพลของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ก็ทำให้เกิดงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นโดยผู้เฒ่าทางจิตวิญญาณในเมืองพะเยา (ปวง ทุมมปญโญ และเอื้อ มณีรัตน์) งานเขียนของทั้งสองท่านก่อให้เกิดสำนึกในคุณค่าและความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรรักษาไว้ต่อบรรดาลูกศิษย์และนักวิชาการท้องถิ่น ซึ่งได้ผลิตงานเขียนเกี่ยวกับภูมินิเวศน์วัฒนธรรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าชุมชนและลุ่มน้ำอิงและกว๊านพะเยาขึ้นมามากมาย ซึ่งใช้เป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ยืนยันในอำนาจของท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพะเยาเพื่อต่อสู้กับอำนาจของรัฐและเอกชน

กรณีภัยแล้งในพะเยาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 และส่งผลอย่างชัดเจนใน พ.ศ. 2538 เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การเกษตรกรรมไม่ได้ผล น้ำแม่อิงรวมกว๊านพะเยาซึ่งเป็นสายหลักของเมืองพะเยาทั้งสายแห้งขอด การบวชป่าต้นน้ำของพระครูมนัสที่พิทักษ์²⁴ เพื่อต่อต้านเชิงสัญลักษณ์กับนายทุนที่ได้รับสัมปทานป่าศรีถ้อย ซึ่งเป็นต้นน้ำของหนองเล็งทราย กว๊านพะเยาและแม่น้ำอิงที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความสำคัญของแนวความคิดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นเมืองพะเยาที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนในพะเยายึดถือเป็นอุดมการณ์หลัก ได้แก่ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา กลุ่มสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา

²⁴ สหทัย วิเศษ, "ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ: เฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540).

ซึ่งแนวคิดนี้เป็นปรากฏการณ์ที่ความสำคัญในฐานะเป็นทางเลือกของการพัฒนาหรือเป็นแนวคิดที่หยุดยั้งและต่อต้านการพัฒนาที่สร้างความเสื่อมโทรมให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยหันไปเน้นแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน ในมิติทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นการเข้ามาของแนวคิดความหลากหลายทางระบบนิเวศวัฒนธรรมและการอนุรักษ์โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยมีพื้นที่ป่าต้นน้ำและกว๊านพะเยาเป็นสนามของการต่อสู้ของแนวคิดสองกระแสที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจนถึงกลางทศวรรษ 2540 อย่างชัดเจน

ดังเช่นในกรณีกว๊านพะเยา การนำเสนอรูปแบบการพัฒนากว๊านพะเยารูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 2480 - 2530 ซึ่งผ่านยุคสมัยของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการท่องเที่ยว ต่อเนื่องมาจนถึงต้นยุคการพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ โดยมีกลุ่มผู้นำทางธุรกิจและนักการเมืองท้องถิ่นในพะเยาเป็นผู้ขับเคลื่อนนั้น ก็มักจะถูกต่อต้านจากกลุ่มนักอนุรักษ์ที่มีทั้งกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมในเมืองพะเยา เช่น โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาและกลุ่มสิ่งแวดล้อมเมืองพะเยา²⁵ โดยมีการผลิตงานเขียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีกว๊านพะเยาออกมาในช่วงต้นทศวรรษ 2540²⁶

การต่อสู้ของแนวคิดสองกระแส คือ การอนุรักษ์และพัฒนาดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่กว๊านพะเยาเป็นสนามของการต่อสู้ทางความคิดและปฏิบัติการระหว่างกัน โครงการพัฒนากว๊านพะเยาโครงการต่างๆ เป็นข้อเสนอที่ผุดขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าว พร้อมๆ กับที่กระแสการอนุรักษ์ก็ต่อต้านข้อเสนอดังกล่าวอยู่เป็นระยะๆ เช่นเดียวกัน และเมื่อพิจารณาในมิติทางการเมืองปลายทศวรรษ 2530 เป็นช่วงเวลาที่เกิดผู้นำทางการเมืองใหม่เข้ามาแทนที่ผู้นำทางการเมืองเก่า พรรคการเมือง เช่น ประชาธิปัตย์สามารถเบียดแทรกเข้ามาในเมืองพะเยา จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพะเยาที่นำเอาโลกทัศน์ของการอนุรักษ์เข้ามาในเมืองพะเยา

²⁵ มนตรา พงษ์นิล, พลวัตวัฒนธรรมของประวัติศาสตร์การพัฒนาในอาณาบริเวณกว๊านพะเยา, รายงานการวิจัย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2548).

²⁶ กองทุนเพื่อสังคม (SIF) และชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาและมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา, ฤดูกาลแห่งป่าบ้านต้าใน ป่าชุมชนบ้านต้าใน อีกตัวอย่างหนึ่งของคนอยู่กับป่า, (มปท., มปป). โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, ประชาญเมืองพะเยา: ลมหายใจแห่งชีวิตและองค์ความรู้ของปราชญ์ท้องถิ่นและศิลปินพื้นบ้านจังหวัดพะเยา, (พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2543). โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, คน น้ำ ป่า ผญาพะเยา: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน, (พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2546). ชัยวัฒน์ จันธิมา, กว๊านพะเยา: บทเรียนและความทรงจำ, (พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2545). จันทรตีบ ฟูเฟื่อง และคณะ, คนหาปลา: ชีวิตบนผืนน้ำกว๊านพะเยา, ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา. โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์, 2546). คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนบ้านต้าใน, รายงานชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบ้านต้าใน, (โครงการการจัดการความรู้ในลุ่มน้ำแม่ต้าเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2547).

โดยเป็นแกนนำที่คัดค้านข้อเสนอการพัฒนาทิวเขาของเทศบาลเมืองพะเยาและหอการค้าจังหวัดพะเยาจนตกไป²⁷ และทำให้กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเมืองพะเยา โดยเฉพาะพื้นที่ที่ทิวเขาเริ่มเติบโตและขยายตัวมากขึ้นในระยะเวลาต่อมา ได้กลายเป็นผู้นำในการคัดค้านปฏิบัติการของรัฐต่อทิวเขาในระยะเวลาต่าง ๆ เช่น การสร้างสิ่งก่อสร้างและการถมดินต่าง ๆ ในทิวเขาพะเยา (พ.ศ. 2537-2541) การคัดค้านการสร้างพังกินรอบทิวเขาพะเยา (พ.ศ. 2546) การคัดค้านการสร้างวัดติโลกอารามในทิวเขาพะเยา (พ.ศ. 2552) ด้วย²⁸

ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ถึงต้นทศวรรษ 2540 ได้สะท้อนการต่อสู้กันระหว่างความรู้ด้านการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยมีสนามการต่อสู้ทางความคิดและปฏิบัติการอยู่ที่ทิวเขาพะเยาเป็นหลัก จุดเปลี่ยนดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การขยายและแตกตัวของชนชั้นกลางระดับกลางที่ได้รับการศึกษาที่มีมากขึ้นและมีกลุ่มที่นอกเหนือจากกลุ่มนักธุรกิจชาวจีนในเมืองพะเยาเกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลทางความคิดที่มองการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมที่กระทำกับทิวเขาพะเยา และการเข้ามาของกระแสแนวคิดเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนและความหลากหลายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เช่น กลุ่มคนเมืองพะเยา กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน จึงทำให้เกิดความพยายามช่วงชิงความหมายในการพัฒนาเมืองพะเยาจากกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลาง

กล่าวโดยสรุป การคำนึงถึงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม กลายเป็นแนวคิดที่กลุ่มใหม่พยายามสร้างความหมายใหม่ในการพัฒนาเมืองพะเยา และเป็นสัญลักษณ์ที่ชี้ให้เห็นว่า บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองที่เคยอยู่ในมือของนักธุรกิจชาวพะเยาเชื้อสายจีนภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองพะเยาสมัยก่อนทศวรรษ 2520 นั้น ไม่สามารถกระทำแบบเดิมได้อีกต่อไป เพราะกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางและชนชั้นนำที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณซึ่งคนเมืองพะเยาที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นและสามารถเลื่อนสถานภาพของตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจและการเมืองคู่ขนานไปกับนักธุรกิจพะเยาเชื้อสายจีนนั้น ต้องการเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดความหมายและทิศทางของเมืองพะเยาด้วย ในนามของการอนุรักษ์ตามแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นโลกทัศน์สำคัญของคนกลุ่มนี้

3.3 ประชาสัมพันธ์กับการจัดการความยากจนและหนี้สิน ทศวรรษ 2520 - 2550

การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดพะเยา เช่น เรดบาน่า²⁹ และศูนย์สังคมพัฒนาสังฆมณฑลเชียงใหม่ เขตพะเยา และองค์กรที่เกิดจากชาวบ้านเอง เช่น ธนาคารข้าว

²⁷ มนตรา พงษ์นิล, พลวัตวัฒนธรรมของประวัติศาสตร์การพัฒนาในอาณาบริเวณทิวเขาพะเยา, รายงานการวิจัย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2548), 76.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 71-86.

²⁹ Redd Barna (ชื่อองค์กรที่เป็นภาษาสวีเดน) แปลว่า Save the children องค์กรนี้ตั้งชื่อในภาษาไทยว่าองค์กรอนุเคราะห์เด็กไทย-สวีเดน

กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ของตำบลบ้านป็น เป็นการพยายามแก้ไขปัญหาค่าครองชีพของชาวบ้าน โดยวิเคราะห์ว่า เกิดจากปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในเมืองพะเยา 3 ระบบ คือ 1) ปัญหาในการยังชีพเนื่องจากผลิตไม่พอการบริโภคตลอดปี ภัยแล้งจากการทำลายป่า โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2535-2536 2) ยังต้องพึ่งพาการซื้อข้าวบริโภค เพราะไม่มีระบบการจัดการชลประทานเพื่อการเกษตร (เหมืองฝาย) และมีความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพากับพ่อค้าคนกลาง และการทำงานนอกภาคการเกษตรก็ยังมีอยู่น้อยในจังหวัดพะเยา 3) ระบบขายข้าวและรับจ้าง ที่ยังไม่มีควมมั่นคงในการยังชีพ เพราะทำนาได้เพียงครั้งเดียวต่อปี หนุ่มสาวไปขายแรงงานและบริการที่ต่างถิ่น ขณะที่ธุรกิจที่ดินกำลังขยายตัว ชาวบ้านจึงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจขายที่นาและหลุดออกจากภาคการเกษตร ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนบทเชียงใหม่ เขตพะเยา ได้ปรับแนวคิดทางศาสนาและวัฒนธรรมในการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกินและหนี้สิน โดยกระตุ้นให้คนจนตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มธนาคารข้าวและพัฒนาขึ้นเป็นกองทุนข้าวในชุมชนที่อาศัยพิธีผ้าป่าข้าวเป็นสื่อตั้งให้ทุกฝายเข้าร่วม และเชื่อมโยงขยายไปสู่กลุ่มการช่วยเหลือกันทางสังคมอื่น ๆ เช่น กองทุนฌาปนกิจ สวัสดิการ สหกรณ์ กองทุนเกษตร³⁰

ในกลุ่มองค์กรชาวบ้านได้มีการพัฒนาการช่วยเหลือกันในกลุ่มขึ้น เช่น ที่ตำบลบ้านป็นอำเภอดอกคำใต้ ก็มีการพัฒนากลุ่มขึ้นจากธนาคารข้าว ธนาคารหมู่บ้าน และศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านขึ้น ในการเป็นทำนบกั้นเงิน และจัดการกับปัญหาหนี้สินของสมาชิกโดยการกู้ยืมเงินกองทุนระหว่างสมาชิกด้วยกันตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา³¹ และได้พัฒนาขยายผลเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2548 ที่เริ่มต้นที่ตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ จนในที่สุดก็ขยายการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนได้ครบทุกตำบลในจังหวัดพะเยาเมื่อ พ.ศ. 2554³²

³⁰ เจริญ อาทิตยา และคณะ, *ประสบการณ์การพัฒนาแนวทางศาสนาและวัฒนธรรม: งานวิจัยประเมินผลศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนบทเชียงใหม่*, (เชียงใหม่: ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมชนบทเชียงใหม่, 2540), 31-54. อริยา เศวตามร์, "การสร้างคามหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการผ้าป่าข้าวภายใต้บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดพะเยา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542).

³¹ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, *การจัดการการเงินชุมชน กรณีเครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน จังหวัดพะเยา*, ชุดบทเรียนจากชุมชน ลำดับที่ 12, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545). มุกดา อินดีสาร และคณะ, 10 ปี ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน ความมุ่งมั่น ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น อ.ดอกคำใต้, หนังสือส่งเสริมความรู้ด้านงานพัฒนา ชุดที่ 16, (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)), 2546).

³² วณี ปิ่นประทีปและคณะ, *โครงการศึกษาตัวแบบการมีส่วนร่วมในระบบหลักประกันสุขภาพระดับชุมชนระหว่างกองทุนของภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบล และกองทุนสุขภาพชุมชน พื้นที่นำร่อง 7 พื้นที่*, (มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2549), 84.

3.4 สรุป: ชนชั้นกลางระดับกลาง ประชาสังคม แนวคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรม ชุมชนกับปฏิภริยาต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ทศวรรษ 2520 – 2540

โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองในทศวรรษ 2500 - 2530 เป็นอย่างน้อย เป็นบริบทที่เอื้อและตอกย้ำความแตกต่างทางชนชั้นในเมืองพะเยาเด่นชัดอย่างมาก การพัฒนาในช่วงเวลาดังกล่าวเอื้อประโยชน์ให้กับชนชั้นกลางและกลุ่มผู้นำในเมืองพะเยา แต่กลับก่อให้เกิดปัญหาต่อกลุ่มชนชั้นล่างดังที่ได้อภิปรายไปในหัวข้อข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาของคอนรูนใหม่ของพะเยาในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้เกิดชนชั้นกลางใหม่ที่เป็นระดับกลางเกิดขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของสถาบันอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาคที่ทำให้ชนชั้นกลางจากภายนอกมาทำงานในเมืองพะเยา การรับรู้ของชนชั้นกลางระดับกลางต่อปัญหาจากการพัฒนาและบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองเดิมในพะเยา ประกอบกับการก่อตัวของแนวคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชน ส่งผลให้อุดมการณ์และโลกทัศน์ของชนชั้นกลางกลุ่มนี้กลายเป็นปฏิภริยาที่มีต่อกลุ่มชนชั้นกลางเก่าและกลุ่มผู้นำทางเศรษฐกิจการเมืองในพะเยา โดยมีพื้นที่การต่อสู้และช่วงชิงความหมายในนามของการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

ปัญหาการค่าประเวณี ความยากจนและหนี้สิน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกนำเสนอต่อสาธารณชนว่าต้องได้รับการแก้ไขโดยพลังและศักยภาพของประชาชนและชุมชนที่รวมกลุ่มช่วยเหลือและพึ่งพากัน หลายประเด็นเป็นประเด็นที่ไม่มีผลกระทบต่ออำนาจรัฐมากนัก เช่น การค่าประเวณี ความยากจนและหนี้สิน การดำเนินการของกลุ่มจึงมีพัฒนาการมาเป็นระยะ ๆ โดยได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในขณะที่บางประเด็น เช่น การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ กว๊านพะเยา เป็นพื้นที่ของการช่วงชิงความหมายในการจัดการทรัพยากรอย่างรุนแรงระหว่างชนชั้นกลางระดับกลางและองค์กรชุมชนกับกลุ่มชนชั้นกลางเก่าและผู้นำทางเศรษฐกิจการเมืองในพะเยา ปฏิสัมพันธ์ภายใต้วิกฤตช่วงเวลานี้ จึงเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่บนความแตกต่างของวิธีคิดและโลกทัศน์สองกลุ่มใหญ่ อันมีรากฐานมาจากความแตกต่างทางชนชั้นในยุคสมัยเดิม จนทำให้เกิดวิกฤตในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม การกำเนิดขึ้นของวิธีคิดด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางและองค์กรชุมชน ก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับของการสร้างพลังและการช่วยเหลือกันในกลุ่มและเครือข่าย และสามารถเป็นปฏิภริยาต่อการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรที่กลุ่มเกี่ยวข้อง แต่ในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่ยังคงเอื้อให้กลุ่มชนชั้นกลางเก่าและผู้นำทางเศรษฐกิจการเมืองในพะเยาได้อำนาจและผลประโยชน์ ในขณะที่ประชาชนชั้นล่างที่เป็นเกษตรกรในพะเยายังคงได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเช่นเดิม และถูกอุดมการณ์รัฐปลุกฝังให้ช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง ดัง

หนังสือใต้ฟ้าเมืองพะเยาที่กล่าวถึงข้างต้น ซึ่งได้พัฒนาเป็นการรวมกลุ่มชุมชนที่ช่วยเหลือพึ่งพากันเกี่ยวกับการแก้ปัญหาหนี้สิน ความยากจน ปัญหาโสเภณี ปัญหาความแห้งแล้ง เช่น กองทุนผ้าป่าข้าว ธนาคารข้าว ธนาคารหมู่บ้าน ศูนย์พัฒนาเด็กและเยาวชน เป็นต้น โดยการนำขององค์กรพัฒนาเอกชนและแกนนำภาคประชาชนในจังหวัดพะเยา แต่ก็มีบรรเทาปัญหาได้เพียงเล็กน้อยและบางพื้นที่เท่านั้น

4. ปฏิบัติภายในกลุ่มชนชั้นกลางและประชาสังคม: วิฤตในความสัมพันธ์ของอุดมการณ์ทางการเมือง ทศวรรษ 2540 - 2550

ช่วงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองและนโยบายทางเศรษฐกิจจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และการสร้างนโยบายประชานิยม ทำให้เกิดกลุ่มชนชั้นใหม่ที่เป็นพลังทางสังคมการเมืองเศรษฐกิจในเมืองพะเยา ที่นอกเหนือจากกลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมืองกลุ่มเดิม และกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลาง กล่าวคือ การพัฒนาของเกษตรกรชนชั้นล่างขึ้นเป็นกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างที่สร้างฐานะขึ้นมาได้จากการประกอบการ จึงอยู่บนโลกทัศน์ใหม่ที่ต้องการนโยบายการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่เอื้อต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มให้ดีขึ้น

ในขณะเดียวกันการปะทะกันของกระแสความคิดอนุรักษ์กับพัฒนาในยุคก่อนทศวรรษ 2540 ในกรณีวิฤตด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะที่กว๊านพะเยานั้น พอหลังทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาได้พยายามสร้างอัตลักษณ์และอุดมการณ์ใหม่ของเมืองพะเยาโดยพยายามจะผสานความทันสมัยจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองพะเยาในฐานะเป็นเมืองหนึ่งในล้านนาในอดีตให้อยู่ร่วมกันได้ในปัจจุบัน กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางและประชาสังคมที่เคยเป็นปฏิกริยาต่อรัฐก่อนทศวรรษ 2540 จึงปรับตัวและหยิบฉวยโอกาสของโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรมของเมืองพะเยาหลังทศวรรษ 2540 เพื่อแสดงบทบาทในกิจกรรมของกลุ่มที่มีลักษณะประสานกับการทำงานของภาครัฐมากขึ้น

ในทางการเมืองระดับท้องถิ่นและจังหวัดพะเยาตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา พบว่านักการเมืองที่เป็นตัวแทนของพรรคไทยรักไทยและพรรคอนุพันธ์ต่างได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในขณะที่ต้นทศวรรษ 2550 การเมืองท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยาและเทศบาลเมืองพะเยา กลุ่มนักการเมืองในจังหวัดพะเยาที่อยู่ในสังกัดพรรคพลังประชาชนก็ได้รับเลือกเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยาและเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองพะเยา การเข้ามาครองอำนาจทางการเมืองของผู้แทนพรรคการเมืองเพียงหนึ่งเดียวตั้งแต่ทศวรรษ 2540 จึงเป็นสัญลักษณ์ทางอำนาจของพรรคการเมืองหนึ่งเข้ามาแทนที่การ

ต่อสู้อันระหว่างของกลุ่มการเมืองในจังหวัดพะเยาที่เคยต่างผลัดกันขึ้นมาบริหารในองค์กรส่วนท้องถิ่นให้ลดลงไป

จากบริบทดังกล่าว จึงสามารถอธิบายเป็น 3 หัวข้อย่อยเพื่อแสดงให้เห็นว่าบริบทการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมืองระดับชาติได้ส่งผลให้มีการก่อตัวของกลุ่มและชนชั้นใหม่ ตลอดจนมีการจัดความสัมพันธ์ใหม่ของกลุ่มและชนชั้นต่างๆ ของพะเยาในทศวรรษ 2540-2550 ได้แก่ 4.1) ชนชั้นกลางระดับล่างกับโอกาสของชีวิตทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมใหม่ 4.2) ชนชั้นกลางระดับกลาง ประชาสังคมกับรัฐและนโยบายประชานิยม และ 4.3) ปฏิบัติทางความคิดในกลุ่มชนชั้นกลางและประชาสังคมกับความแตกต่างในอุดมการณ์ทางการเมือง

4.1 ชนชั้นกลางระดับล่างกับโอกาสของชีวิตทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมใหม่

ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา การส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทยและการเข้ามาของนโยบายที่ถูกเรียกว่าประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยวาระแรก ทำให้ขอบเขตความสนใจด้านการพัฒนาขยายมากยิ่งขึ้น โดยรวมเข้าไปอยู่ในนโยบายการพัฒนาจังหวัดพะเยาแบบบูรณาการและกลุ่มยุทธศาสตร์จังหวัด ความรุนแรงและเข้มข้นในนโยบายของรัฐบาลดังกล่าว เช่น การพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ กองทุนหมู่บ้าน หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ 30 บาท รักษาทุกโรคนั้น เป็นอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและนโยบายทางเศรษฐกิจระดับชาติ และเป็นนโยบายที่ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์ทางตรง กรณีเมืองพะเยาเมื่อประชาชนส่วนใหญ่เลือกผู้แทน 3 เขตทั้งหมดมาจากพรรคไทยรักไทย จึงแสดงออกถึงความต้องการใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากโครงสร้างทางการเมืองก่อนทศวรรษ 2540

นโยบายของรัฐบาลที่เข้มข้นต่อจังหวัดพะเยา ส่งผลให้กลุ่มพลังกลุ่มต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์และช่วงชิงผลประโยชน์จากนโยบายดังกล่าว กวีานพะเยากลายเป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับกองทุนหมู่บ้านกับหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่เกษตรกรและชาวบ้านรอบกว๊านพะเยาและคนในเมืองพะเยาได้รับประโยชน์ ตัวอย่างในงานวิจัยของปรีชา คุณินทร์พันธุ์³³ ที่หมู่บ้านแปรรูปผักตบชวาภิรมกว๊านพะเยาชี้ให้เห็นว่าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นทางเลือกหนึ่งที่คนในชุมชนเลือกแทนที่การค้าประเพณีที่เคยเป็นทางเลือกเดียวในสมัย 20-30 ปี ที่ผ่านมา หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นทางเลือกที่ผสมเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น และทำให้รักษาความเป็นสมาชิกทางสังคมและผูกพันกันทางวัฒนธรรมเอาไว้ด้วยอีกมิติหนึ่ง ผู้นำสตรีเป็นผู้กระทำตัวแทนในการประสานและเลือกช่องทางในการเชื่อมโครงสร้างทางสังคมด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ

³³ ปรีชา คุณินทร์พันธุ์, "พะเยาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์กับความเป็นท้องถิ่น: หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์กับการท่องเที่ยว," รายงานการวิจัย (ทุนวิจัยกองทุนรณรงค์เชิงรุก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

ชุมชนของรัฐกับหมู่บ้านและระหว่างเครือข่ายหมู่บ้านต่างๆ ที่ประกอบอาชีพจักสานผักตบชวาเอาไว้ให้ดำรงอยู่

จากตัวอย่างข้างต้น สะท้อนให้เห็นเงื่อนไขของการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ซึ่งทำให้เกิดการก่อตัวของกลุ่มชนชนกลางระดับล่าง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มเกษตรกรของเมืองพะเยาที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายทางการเมือง กลุ่มนี้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเป็นแรงงานและการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น การรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนโดยการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐและการเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ในทางกลับกัน ก็หมายความว่า กลุ่มใหม่นี้ก็ต้องแบกรับความเสี่ยงในความมั่นคงทางเศรษฐกิจด้วยตนเองมากกว่ากลุ่มนักธุรกิจการค้าชาวพะเยาเชื้อสายจีนและกลุ่มชนชั้นกลางที่มีความมั่นคงทางรายได้จากการรับจ้างในองค์กรที่เป็นทางการ กลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างจึงมีความต้องการใหม่ๆ ทางสังคมที่รัฐต้องเปิดโอกาสในทางนโยบายเพื่อให้เขาสามารถดำรงชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีมากขึ้นภายใต้ความเสี่ยงที่เขาต้องเผชิญ

นอกจากนั้น ตอนกลางถึงปลายทศวรรษ 2540 มีประเด็นใหม่ๆ ความหมายใหม่ๆ ที่สำคัญมากขึ้น เช่น การพัฒนาเมืองนำอยู่ อาชีพและรายได้ สวัสดิการสังคม สุขภาวะและอนามัยเจริญพันธุ์ เป็นต้น เวลานั้นจึงเป็นจังหวะที่กลุ่มพลังต่างๆ โดยเฉพาะชนชั้นกลางระดับล่างเริ่มรวมตัวชัดเจนเพื่อเป็นหน่วยที่ต่อรองในเชิงนโยบายกับรัฐในการจัดสรรทรัพยากรมาสู่ตน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กองทุนหมู่บ้าน และ 30 บาทรักษาทุกโรค เป็นต้น ซึ่งกลุ่มนี้เป็นผู้ที่สามารถต่อรองต่อความมั่นคงและความเสี่ยงของตนเองที่สัมพันธ์กับนโยบายของพรรคการเมืองในสมัยนั้น

4.2 ชนชั้นกลางระดับกลาง ประชาสังคมกับรัฐและนโยบายประชานิยม

ทศวรรษ 2540 พบว่าเกิดการดำเนินงานเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางในฐานะที่เป็นประชาสังคมในจังหวัดพะเยาที่เริ่มเข้ามาประสานการทำงานกับรัฐตั้งแต่เริ่มรวมเครือข่ายที่พัฒนามาจากการทำงานร่วมกันในโครงการกองทุนพัฒนาทางสังคม (SIF) และใช้ชื่อว่าเครือข่ายสร้างบ้านแปงเมืองพะเยา โดยผนวกแนวคิดการทำงานด้านเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชนเข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐ เครือข่ายสร้างบ้านแปงเมืองในฐานะเป็นภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยา จึงมีพัฒนาการที่สะท้อนการพยายามเข้าทำงานร่วมกันกับรัฐที่มากขึ้น

เครือข่ายภาคประชาชนข้างต้นมีการพัฒนาข้อเสนอวาระคนพะเยาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 เอาไว้ทั้งหมด 11 ประเด็น ได้แก่ สวัสดิการชุมชนสู่ความมั่นคงของมนุษย์ การบริหารจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็ก : ธรรมนุญกว๊านพะเยา เกษตรปลอดภัย อาหารปลอดภัย : การสร้างความ

ตระหนักต่อการบริโภคผักปลอดสารพิษ ปัญหาสุรากับความรุนแรงและความเจ็บป่วย ปัญหาท้องไม่พร้อม การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน การจัดการที่ดินป่าสัมปทานหมตอายุเพื่อชุมชน (ป่าแม่ร่องซุย) สิทธิของสถานะบุคคลตามพระราชบัญญัติสัญชาติ ชุมชนกับการเตรียมตัวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ สำนักพลเมืองสู่ประชาธิปไตย และเด็กในโรงเรียนกับความเสียด้านอาหารและขนม³⁴ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการสนับสนุนจากองค์กรอิสระ³⁵ ที่พยายามรวมข้อเสนอเชิงนโยบายไปสู่รัฐและจังหวัดพะเยาในรูปของสมัชชาประชาชนจังหวัดพะเยาและสมัชชาสุขภาพจังหวัดพะเยาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา³⁶

ในขณะที่การท่องเที่ยวและการพัฒนาเมืองพะเยาให้เป็นเมืองน่าอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยมและโลกาภิวัตน์เริ่มเข้ามามากขึ้น ประเด็นปัญหาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในสมัยก่อนทศวรรษ 2540 เช่น ปัญหาความยากจน หนี้สินและปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพะเยา ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ใหญ่กว่า โดยอ้างอิงว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ทิ้งการอนุรักษ์และอยู่บนฐานของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม การพัฒนาเมืองพะเยาจึงพยายามรวมแนวคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชนเข้ามาผสมผสานกับความทันสมัยผ่านการบริหารงานของผู้บริหารท้องถิ่น แนวทางการพัฒนาในทศวรรษนี้เริ่มมองเห็นความร่วมมือใหม่ๆ ระหว่างกลุ่มที่เกิดขึ้น เช่น การสร้างข้อตกลงในการพัฒนากว๊านพะเยาร่วมกัน

³⁴ คณะทำงานสมัชชาสุขภาพจังหวัดพะเยา, "การพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วมจังหวัดพะเยา," รายงานฉบับสมบูรณ์, (สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2556).

³⁵ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรมหาชน (พอช.)

³⁶ ทีมประสานงานขบวนการองค์กรชุมชนคนพะเยาเป็นกองเลขานุการของเครือข่ายสร้างบ้านแปงเมืองซึ่งมีพัฒนาการมาจากการดำเนินงานกองทุนเพื่อสังคม (SIP) จังหวัดพะเยา เมื่อต้นทศวรรษ 2540 ทีมประสานงานฯ มีคณะทำงานที่เป็นแกนนำของกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ในจังหวัดพะเยา ซึ่งได้รับการสนับสนุนหลักจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) (องค์กรมหาชน) และเสริมการสนับสนุนจากองค์กรอื่นๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) สำนักงานปฏิรูปแห่งชาติ (สปร.) เป็นต้น โดยทีมประสานงานฯ มีบทบาทดำเนินการส่งเสริมบทบาทความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ในจังหวัดพะเยา ซึ่งมีกลุ่มองค์กรการเงิน กลุ่มการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มเด็กและสตรี กลุ่มอนามัยและเจริญพันธุ์ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสภาองค์กรชุมชน กลุ่มการจัดการป่าและที่ดิน ผู้สูงอายุ กลุ่มคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น โดยมีองค์กรภาครัฐในจังหวัดที่เกี่ยวข้องเป็นภาคีการพัฒนา เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพะเยา สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดพะเยา เป็นต้น และมีองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดพะเยาที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นภาคีการพัฒนา เช่น มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน 4 ตำบล อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา สถาบันปวงผญายาวชมรมผู้สูงอายุจังหวัดพะเยา เป็นต้น และมีนางมุกดา อินต๊ะสาร เป็นผู้ประสานงานหลักของทีมประสานงาน

ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 6 แห่งรอบกว๊านพะเยา และการร่วมมือกันอนุรักษ์และรื้อฟื้นวัฒนธรรมเมืองพะเยาผ่านการจัดงานทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อสร้างความทรงจำทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ และการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาระหว่างรัฐ ประชาสังคมในพะเยาในกรณีของกลุ่มประชาสังคมที่ทำงานเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน เพศภาวะ และอนามัยเจริญพันธุ์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยาและลุ่มน้ำอิง เป็นต้น

การหยิบฉวยโอกาสทางโครงสร้างดังกล่าว จึงเป็นการพยายามสร้างนิยามภาพลักษณ์ใหม่ของเมืองพะเยาที่พ้นไปจากความหมายที่ว่าพะเยาเป็นเมืองชายขอบที่รั้งอันดับท้ายๆ ของการพัฒนาในภาคเหนือตอนบนที่ประกอบไปด้วยประชาชนที่ยากจน มีหนี้สินต้องขายแรงงานและค้าประเวณี และนำไปสู่ความหมายใหม่ของเมืองพะเยาว่า เป็นเมืองที่รุ่มรวยทางวัฒนธรรมล้ำหนาแต่มีการพัฒนาไปสู่ความอยู่ดีมีสุขอย่างพอเพียง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้กลุ่มประชาสังคมกลุ่มนี้จะทำงานร่วมกับรัฐราชการได้อย่างดี เช่นเดียวกับที่ชินอิจิได้สรุปไว้ว่า ความสัมพันธ์ด้านการพัฒนาระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับรัฐที่มีแนวโน้มเข้าไปสู่ความร่วมมือกับรัฐ คือ สวัสดิการสังคม การพัฒนาชนบท สุขภาวะและสิ่งแวดล้อม แต่ความสัมพันธ์กลับมีแนวโน้มตรงข้ามกับรัฐในด้านสิ่งแวดล้อม การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาธิปไตย³⁷ นอกจากนี้ความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองกลับมีมุมมองที่เป็นปฏิริยาต่อนโยบายประชานิยม

ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง ความสอดคล้องระหว่างหลักการกับผลการปฏิบัติงานของผู้นำราชการจังหวัดแบบบูรณาการ³⁸ โดยมีจังหวัดพะเยาเป็นหนึ่งในสี่พื้นที่ที่คณะวิจัยได้ศึกษาน่าจะเป็นตัวแทนความคิดที่เป็นปฏิริยาต่อนโยบายประชานิยม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่านโยบายผู้ว่าชื้อโอ ถึงแม้จะมีข้อดีในแง่ของความคล่องตัวที่มากขึ้นทั้งแง่การบริหารงานบุคคลและงบประมาณ แต่ในภาพรวมยังคงมีทิศทางการบริหารแบบบนลงล่าง และมุ่งเน้นที่จะตอบสนองความต้องการของรัฐบาลกลาง มากกว่าที่จะมุ่งเน้นตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ คนบางกลุ่มในพื้นที่ที่มีอำนาจต่อรองมากกว่าสามารถผลักดันประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ของตนได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ ปัญหาสำคัญคือปัจจัยด้านวัฒนธรรมในเชิงอุปถัมภ์ก็ยังคงมีความสำคัญและสามารถอยู่ร่วมกับวัฒนธรรมการบริหารแบบใหม่ได้ รวมจนถึงนโยบายอาจถูกใช้เป็นยุทธศาสตร์เพื่อ

³⁷ Shinichi Shigetomi, (ed.), *The State and NGOs: Perspective from Asia1*, (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2002), 125-144.

³⁸ อมรา พงศาพิชญ์และคณะ, "การศึกษาถึงความสอดคล้องระหว่างหลักการกับผลการปฏิบัติงานผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ," รายงานผลการวิจัย, (กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

ตอบสนองรัฐบาลส่วนกลาง และส่งผลในการเพิ่มการรวบอำนาจการบริหารงานส่วนภูมิภาคให้อยู่กับรัฐบาลส่วนกลางยิ่งกว่าระบบเดิม

สำหรับปฏิบัติการของชนชั้นกลางระดับกลางกับกลุ่มประชาสังคมในจังหวัดพะเยา เช่นกลุ่มผู้ประกอบการชาวพะเยาเชื้อสายจีนที่เคยได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งเช่นเดียวกับชนชั้นกลางในสังคมไทยรู้สึกสูญเสียอำนาจการต่อรองเดิมไปนั้น³⁹ จนเกิดภาวะอหึกและผิดหวังกับการที่ระบบการเมืองในรัฐสภาเป็นระบบผูกขาด และการไม่สามารถนำพาการเมืองบนท้องถนนไปสู่การต่อรองได้ จนกลายเป็นความรู้สึกตีกลับไปสู่ขบวนการแบบอนุรักษนิยม⁴⁰ พวกเขา มองเห็นว่านโยบายประชานิยมไม่ได้เป็นประโยชน์กับชนชั้นกลางระดับกลาง โดยเฉพาะที่อยู่ในเมือง ชนชั้นกลางระดับกลางจึงอยู่ในภาวะอิหลักอิเหลือรับไม่ได้กับความเสมอภาคดังกล่าว จึงเรียกร้องระเบียบแห่งช่วงชั้นทางสังคมแบบดั้งเดิมที่เขาคุ้นเคยและมั่นคงกลับคืนมา⁴¹

กรณีในจังหวัดพะเยา กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางในพะเยามีปฏิกริยาต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปโดยมีปฏิบัติการเคลื่อนไหวหลายรูปแบบ แต่ทั้งหมดเคลื่อนไหวอยู่บนฐานที่ตรงข้ามกับการเมืองในระบบรัฐสภาหลังทศวรรษ 2540 เช่น กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางในเมืองพะเยาสร้างฐานพลังของตนในนามของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจังหวัดพะเยา (พธม.พะเยา)⁴² รวมจนถึงกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนซึ่งเป็นเครือข่ายเดียวกับกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมที่เชิดชูแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนก็พัฒนากลุ่มขึ้นมาเป็นเครือข่ายสร้างบ้านแปงเมืองพะเยาก็มีการเคลื่อนไหว

³⁹ อภิชาติ สถิตินิรามัยและคณะ, *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*.

⁴⁰ ประชาไท, *เสวนาโต๊ะกลม: ทบทวนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย (พร้อมบทวิจารณ์)*, นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2553, <http://www.prachatai.com/journal/2010/09/31134> (สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2558).

⁴¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ปาฐกถานำปฏิรูปสังคมไทยหลังการเลือกตั้ง: บทบาทชนชั้นนำและการเมืองภาคประชาชน," (การประชุมเปิดตัวโครงการ "ประชาธิปไตยกับท้องถิ่น" (Sapan Project-CMU)), 2554). (เป็นเชิงอรรถที่ 44) นิธิ เอียวศรีวงศ์, *เสือเหลืองเป็นใครและออกมา* นำข้อมูลขึ้นเมื่อ 2555, http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1278919534&catid=02 (สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2558).

⁴² MGR Online ภูมิภาค. *เปิดอกหนุ่มใหญ่เมืองกว๊านฯสายเลือดอีสาน จุดประกาย พธม.พะเยา-ต้านระบอบ "ทักษิณ"*, นำข้อมูลขึ้นเมื่อ 14 มกราคม 2552, <https://mgronline.com/daily/detail/9520000004406> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

เพื่อผลักดันให้เกิด พรบ.สภาองค์กรชุมชน⁴³ และ พรบ.สภาพัฒนาการเมือง พรบ.การส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม ฉบับที่ 2 (แก้ไขเพิ่มเติม)⁴⁴ ขึ้นในช่วงเวลาที่คณะทนายยื่นอำนาจได้ใน พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 นอกจากนั้นก็มีแกนนำที่มประสานงานขบวนการองค์กรชุมชนคนพะเยา เข้าไปเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติเพื่อผลักดันกฎหมายใน พ.ศ. 2549⁴⁵ และมีแกนนำที่เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางใหม่และกลุ่มนักธุรกิจชาวพะเยาเชื้อสายจีนเข้าไปเป็นสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ พ.ศ. 2557⁴⁶ ด้วย ซึ่งต่างเคลื่อนไหวและสร้างผลผลิตดังกล่าวในช่วงเวลาก่อนหน้าการรัฐประหารไม่นาน⁴⁷ และมีบทบาทขึ้นหลังจากการรัฐประหารทั้ง 2 ครั้ง⁴⁸

4.3 ปฏิบัติทางความคิดในกลุ่มชนชั้นกลางและประชาสังคมกับความแตกต่าง ในอุดมการณ์ทางการเมือง

การเกิดขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างในเมืองพะเยามีความสัมพันธ์กับความนิยมต่อนโยบายประชานิยม เป็นตัวชี้ให้เห็นว่า ความหมายของเมืองพะเยากำลังปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อรองรับกับความต้องการใหม่ๆ ของกลุ่มคนใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นสำหรับการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและของกลุ่มข้างต้นในการเข้าสู่โลกสมัยใหม่ แต่ในทางกลับกัน “พะเยาเมืองน่าอยู่ และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม” โดยอาศัยแนวคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชนก็ยังคงเป็นวาทกรรมฝังแน่นในการรับรู้ชั้นกลางระดับกลาง ปัญญาชนและผู้นำทางเศรษฐกิจการเมืองในพะเยา และเป็นปฏิกริยากับการเปลี่ยนแปลงในพะเยาที่กำลังเข้าสู่โลกสมัยใหม่ ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่าง

จังหวัดพะเยาที่มีการก่อตัวขึ้นของกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างหลังทศวรรษ 2540 ประกอบกับการเคลื่อนไหวตั้งแต่กลางทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาของกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางที่รวมตัวเป็นกลุ่มการเมืองและเครือข่ายภาคประชาสังคมตั้งสองหัวขั้วข้างต้น (4.1 และ 4.2)

⁴³ สภาองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. *รู้จักสภาองค์กรชุมชน*. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556, <http://www.codii.or.th/2015-08-04-10-57-48>, (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

⁴⁴ Thainews70. *เครือข่ายสร้างบ้านแปงเมืองพะเยาเดินทางสานเสวนาวาระคนพะเยา*. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2557, <http://www.thainews70.com/ข่าวต่างจังหวัด/เครือข่ายสร้างบ้านแปง/>, (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

⁴⁵ มุกดา อินตะสาร เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติ พ.ศ.2549

⁴⁶ จรัส สุทธิกุลบุตร เป็นสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ พ.ศ.2557

⁴⁷ MGR Online ภาคเหนือ. *คนพะเยารวมตัวริมกว๊าน ยื่นหยุดค่าน กม.ล้างผิด*. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2556, <https://mgronline.com/local/detail/9560000140635>, (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

⁴⁸ ดูเชิงอรธที่ 45-47

นับว่าอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองทศวรรษ 2540 ได้ส่งผลให้ทั้งสองกลุ่มเกิดความแตกต่างในเชิงอุดมการณ์ทางการเมืองและแสดงให้เห็นความเป็นปฏิกิริยาทางความคิดและอุดมการณ์ที่ปะทุขึ้นมาในหน้าประวัติศาสตร์ของพะเยาในทศวรรษ 2550 ขึ้นอย่างชัดเจน ดังจะอธิบายรายละเอียดต่อไปนี้

ช่วงก่อนและหลังการรัฐประหาร พ.ศ.2549 ประเด็นทางการเมืองเข้ามามีความสำคัญต่อกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ที่ครองวิธีคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชนและกลุ่มผู้ประกอบการชาวพะเยา เชื้อสายจีนที่เคยได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองมาตั้งแต่อดีต ซึ่งในที่นี้ กลุ่มดังกล่าวคงเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นกลางในสังคมไทยที่มีเครื่องมือการต่อรองที่หลากหลายต่อพรรคการเมืองและรัฐบาล โดยเฉพาะสื่อ พวกเขาเข้าสู่สิทธิสูญเสียอำนาจการต่อรองเดิมไป⁴⁹ กลุ่มนี้ก็ได้สร้างฐานพลังของตนขึ้นในนามของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจังหวัดพะเยา รวมถึงกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนที่เป็นปฏิปักษ์กับนโยบายประชานิยม เช่น ที่ได้พัฒนากลุ่มขึ้นมาเป็นเครือข่ายสร้างบ้านแบ่งเมืองพะเยาที่ประสานการทำงานกับรัฐ แต่มีปฏิภริยาที่ต่อต้านนโยบายประชานิยม และเข้าร่วมเวทีการปฏิรูปประเทศไทยและเวทีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญของคณะรัฐบาลทหารใน พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งระดับท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับความขัดแย้งทางการเมืองระดับชาติด้วย

ในขณะที่ กลุ่มสื่อแดงพะเยา ซึ่งพัฒนามาจากกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างและกลุ่มเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 กลุ่มนี้ได้รับประโยชน์จากนโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทย และเห็นความสำคัญของการเลือกตั้งที่สามารถเป็นเครื่องมือในการต่อรองเชิงนโยบายต่อพรรคการเมืองได้นั้น การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ พ.ศ.2557 จึงกลายเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ความไม่พอใจของกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่างในพะเยาปรากฏตัวขึ้น การเปลี่ยนแปลงชั่วคราวอำนาจทางการเมืองโดยการยึดอำนาจเข้าไปทำลายความหวังเดียวของโอกาสทางสังคมที่เขามีอยู่ คือ พรรคการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง กลุ่มสื่อแดงพะเยาจึงแสดงออกโดยการรณรงค์ต่อต้านการรัฐประหารและแสดงความคิดเห็นสาธารณะผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น พื้นที่สาธารณะในเมืองพะเยา และสื่อสิ่งพิมพ์ระดับประเทศและระดับจังหวัด⁵⁰

⁴⁹ อภิชาติ สถิตินิรามัยและคณะ, *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*.

⁵⁰ เช่น 1) VoiceTV. "หมอบประสงค์-เจิดดา" เปิด 13 หมู่บ้านสื่อแดงพะเยา. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 8 มกราคม 2555, <https://www.voicetv.co.th/read/27283> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562)., sanook.com, *แดงพะเยากว่า 3 พันร่วมเปิดอำเภอสื่อแดง* นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2555, <https://www.sanook.com/news/1107638/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

2) ปรากฏมีป้ายที่สะพานลอยในเมืองพะเยาที่มีข้อความระบุว่า "ประเทศนี้ไม่มีความยุติธรรม กุขอแยกประเทศ" ใน sanook.com. *ป้ายปริศนาขอแยกประเทศ โผล่กลางเมืองพะเยา*. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2557, <https://www.sanook.com/news/1431099/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

นับจากปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา จึงถือว่าเป็นวิกฤติของความสัมพันธ์ระหว่าง
อุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งกลุ่มทางสังคมที่เคยดำเนินกิจกรรมอยู่อย่างกระจัดกระจายตาม
ประเด็นต่าง ๆ ก่อนทศวรรษ 2550 ต่างเข้ามาขมวดปมเป็นคู่ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์
ทางการเมืองที่แตกต่างและขัดแย้งในความสัมพันธ์กันดังกล่าวข้างต้น ในระยะเวลาของประวัติศาสตร์
การเปลี่ยนแปลงของเมืองพะเยาช่วงเวลาต่าง ๆ จะพบว่าความรู้และอำนาจของรัฐน่าเป็นสิ่ง
สำคัญที่ทำให้อุดมการณ์แห่งรัฐเข้าไปแทรกอยู่ในอนุความคิดและปฏิบัติการแบบต่าง ๆ ใน
สังคม⁵¹ เช่น กลุ่มต่าง ๆ ก็อ้างอิงแนวคิดการพัฒนาสังคมในแต่ละช่วงการเปลี่ยนแปลงของ
เมืองพะเยาด้วยเช่นกัน เช่น แนวคิดการพัฒนากระแสหลัก เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน
ประชาธิปไตยชุมชน ประชาธิปไตยแบบผู้แทน ทุนนิยม ทุนนิยมสามัญ ประชาชนของ
พระราช พะเยาเมืองน่าอยู่ การปฏิรูปประเทศไทย การเลือกตั้ง โลกาภิวัตน์กลุ่มต่าง ๆ ในพะเยา
ต่างก็เลือกบางด้านเป็นเครื่องมือที่ใช้อ้างอิงการเข้าสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมืองจากรัฐประหาร 2549 นำพา
ให้กลุ่มต่าง ๆ ที่แตกต่างกันหลากหลายในอดีต ถูกจัดประเภทออกเป็น 2 กลุ่มที่เลือกข้างทาง
การเมืองแตกต่างกันในพะเยา คือ เสื้อแดงและเสื้อเหลือง ถึงแม้ว่าหลังชัยชนะของพรรคพลัง
ประชาชนและเพื่อไทยจะกลับมาอีกครั้งหนึ่งในต้นทศวรรษ 2550 แต่การต่อสู้ทางการเมือง
ระดับชาติของกลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดงที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ก็ยังคงมีอยู่และขัดแย้งรุนแรง
มากขึ้น ในที่สุด การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ตอกย้ำความแตกต่าง
ทางอุดมการณ์ระหว่างสองกลุ่มเสื้อในพะเยาที่ยังดำรงอยู่เช่นเดิม

การรัฐประหารทั้งสองครั้ง (พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557) กลายเป็นบรรยากาศที่สะท้อน
วิกฤติในความสัมพันธ์ใหม่ที่อยู่ภายในกลุ่มชนชั้นกลางด้วยกัน กล่าวคือ ระหว่าง 1) กลุ่มผู้
ประกอบการชาวพะเยาเชื้อสายจีนและกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางที่รวมตัวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหว
ทางการเมือง (เสื้อเหลือง) และภาคประชาสังคมในจังหวัดพะเยา กับ 2) กลุ่มชนชั้นกลางระดับล่าง
ที่รวมตัวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง (เสื้อแดง) วิกฤติใหม่ในพะเยาจึงเป็นวิกฤติของ
ความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นที่คลี่คลายให้เห็นถึงความแตกต่างและขัดแย้งในอุดมการณ์
และแนวคิดทางการเมืองออกเป็นสองขั้ว วิกฤติของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น จึงเป็นหมุดหมาย
สำคัญของประวัติศาสตร์สังคมเมืองพะเยาอีกครั้ง ที่จะส่งผลให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ของ
กลุ่มต่าง ๆ ใหม่ในอนาคต

⁵¹ Joel Migdal, *State in Society: Study How States and Societies Transform and Constitute One Another* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 11-12, 201, 262-264.

5. สรุป

บทความนี้พยายามที่จะอธิบายให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมที่คลี่คลายถึงปัจจุบัน ไม่อาจพิจารณาการอุดมการณ์หรือแนวคิดของการเคลื่อนไหวเพียงชุดเดียว หรือศึกษาเพียงการเคลื่อนไหวของกลุ่มหรือชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งได้ แต่ข้อค้นพบดังที่อธิบายมา แสดงให้เห็นว่า ภายใต้ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมของพะเยาอยู่บนฐานของวิกฤติที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ขึ้น ในทางกลับกันเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ความสัมพันธ์ของกลุ่มและชนชั้นที่ผ่านมากลับกลายก่อให้เกิดวิกฤติชุดใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าสู่หลังทศวรรษ 2540 ความสัมพันธ์ใหม่กลายเป็นวิกฤติที่เกิดจากอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน

การศึกษาประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมของพะเยา จึงน่าจะชี้ให้เห็นถึงพลวัตและความซับซ้อนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมีพลวัต กล่าวคือ เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองเปลี่ยนแปลงไป ความแตกต่างและความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้นระหว่างเกษตรกรกับกลุ่มผู้ประกอบการชาวพะเยาเชื้อสายจีน ส่งผลให้วิถีคิดและการมองวิกฤตทางสังคมแตกต่างกัน จนนำไปสู่การต่อสู้ช่วงชิงความหมายและปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมเมืองพะเยาที่แตกต่างกัน

แนวคิดเศรษฐกิจ-วัฒนธรรมชุมชนที่ส่งอิทธิพลต่อความคิดของกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางและประชาสังคมถูกใช้ป็นเครื่องมือในการต่อสู้และมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงความร่วมมือกับรัฐ เมื่อแนวคิดดังกล่าวถูกผนวกเข้าไปเป็นหนึ่งในอุดมการณ์การพัฒนาของสังคมชนบท การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง การปรากฏตัวของชนชั้นกลางระดับล่างมีผลต่อวิถีคิดและความรู้สึกของกลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางและประชาสังคมในพะเยาในรูปแบบที่เป็นปฏิปักษ์ของอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน จนทำให้กลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดงในจังหวัดพะเยาปรากฏตัวขึ้น นี่คือผลผลิตที่แสดงออกถึงสภาวะวิกฤติของความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นจังหวัดต่อทิศทางประวัติศาสตร์ในอนาคตต่อไปของพะเยาที่สัมพันธ์กับวิกฤตการณ์ทางการเมืองระดับชาติ

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กองทุนเพื่อสังคม (SIF) และชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาและมูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา.
ฤดูกาลแห่งป่าบ้านต้าใน ป่าชุมชนบ้านต้าใน อีกตัวอย่างหนึ่งของคนอยู่กับป่า. มปท.,
มปป.

โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา. *ปราชญ์เมืองพยาว: ลมหายใจแห่งชีวิตและองค์ความรู้ของปราชญ์
ท้องถิ่นและศิลปินพื้นบ้านจังหวัดพะเยา*. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2543.

โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา. *คน น้ำ ป่า ผญาพยาว: บทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
ในลุ่มน้ำอิงโดยองค์กรชุมชน*. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2546.

จันทร์ดีป ฟูเฟื่องและคณะ. *คนหาปลา: ชีวิตบนผืนน้ำกว๊านพะเยา. ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ
กว๊านพะเยาและ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์, 2546.

เจริญ อาทิตยาและคณะ. *ประสบการณ์การพัฒนาแนวทางศาสนาและวัฒนธรรม: งานวิจัย
ประเมินผลศูนย์สังคมพัฒนาสังฆมณฑลเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนา
สังฆมณฑลเชียงใหม่, 2540.

ชัยวัฒน์ จันธิมา. *กว๊านพะเยา: บทเรียนและความทรงจำ*. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, 2545.

บำรุง บุญปัญญา. *3 ทศวรรษ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. *การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิต
ตำรามหาวิทยาลัยเกริก, 2541.

พรณี บัวเล็ก. *ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482: บทเรียนจากความ
รุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2545.

มุกดา อินดีสารและคณะ. *10 ปี ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน ความมุ่งมั่น ร่วมกันแก้ไขปัญหา
และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น อ.ดอกคำใต้*. หนังสือส่งเสริมความรู้ด้านงานพัฒนา ชุดที่ 16.
กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2546.

ยศ สันตสมบัติ. *แม่หญิงลีชายตัว: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535.

วิทยาลัยครูเชียงราย. *ใต้ฟ้าเมืองพะเยา. โครงการผลิตหนังสือเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม
จังหวัดพะเยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด,
2526.

สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ. *ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา*. กรุงเทพฯ: มติชน,
2538.

- สุวิน บุญนัด, *ขอบคุณชาวพะเยา*. บรรณาธิการโดย วิมล ปิงเมืองเหล็ก. มปท., 2546.
- สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. *การจัดการการเงินชุมชน กรณีเครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน จังหวัดพะเยา*. ชุดบทเรียนจากชุมชน ลำดับที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545.
- อภิชาติ สถิตนิรามัยและคณะ. *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสร.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). เชียงใหม่: ล็อคอินดีไซน์เวิร์ค, 2556.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด. *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2538.
- อุเซนทร์ เชียงเสน. *การเมืองภาคประชาชน*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2561.
- Migdal, Joel. *State in Society: Study How States and Societies Transform and Constitute One Another*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Phatharathananunth, Somchai. *Civil Society and Democratization: Social Movements in Northeast Thailand*. Reprinted 2nd. Copenhagen S.: NIAS Press, 2007.
- Shigetomi, Shinichi (ed.). *The State and NGOs: Perspective from Asia 1*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2002.
- Walker, Andrew. *Thailand's Political Peasant: Power in the Modern Rural Economy*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2012.

บทความวารสาร

- มนตรา พงษ์นิล. "สิทธิชุมชนกับการกู้วัดดีโลกอารามในกว๊านพะเยา." *หนังสือรวมบทความจากการประชุมทางวิชาการประจำปี มหาวิทยาลัยรังสิต ครั้งที่ 2 อาคารอาทิตย์ อุไรรัตน์ มหาวิทยาลัยรังสิตวันที่ 3 เมษายน (2551): 255-263.*
- Keyes, Charles. "'Cosmopolitant' Villagers and Populist Democracy in Thailand." A conference on "Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia", Chiang Mai, Thailand, 2010.

วิทยานิพนธ์

ปลายอ้อ ชนะนนท์. “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อ และขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464-2523.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ไพลิน เชื้อนทา. “ลักษณะและพัฒนาการของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นเทศบาลเมืองพะเยา ระหว่าง พ.ศ. 2517 - 2538.” การค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

นิวัตร สุวรรณพัฒนา. “ความคาดหวังของครอบครัว และบทบาทของลูกสาวใน ชุมชนคำประเวณี : กรณีศึกษา หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดพะเยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

สหทัย วิเศษ. “ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

อริยา เศวตามร์. “การสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนในกระบวนการผ้าป่าข้าวภายใต้บริบทของงานพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดพะเยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

รายงานวิจัย

คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนบ้านต้าโน. “รายงานชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบ้านต้าโน.” โครงการการจัดการความรู้ในกลุ่มน้ำแม่ต้าเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา, สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2547.

คณะทำงานสมัชชาสุขภาพจังหวัดพะเยา. “การพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพแบบมีส่วนร่วม จังหวัดพะเยา: รายงานฉบับสมบูรณ์.” สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2556.

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน. “วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี: กรณีศึกษาผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ (การวิจัยเอกสารเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีภาคเหนือกับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศ).” ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535.

- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “พัฒนาการจิตสำนึกและปฏิบัติการทางการเมืองของชาวเสื้อแดง ในจังหวัดเชียงใหม่.” รายงานการวิจัยในชุดโครงการทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) แผนงานสร้างเสริม การเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทย เพื่อการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.), สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (PPSI), 2555.
- ปรีชา คุณินทร์พันธ์. “รายงานผลการวิจัย พะเยาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์กับความเป็นท้องถิ่น: หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์กับการท่องเที่ยว.” ทุนวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- มนตรา พงษ์นิล. “รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง พลวัตวัฒนธรรมของประวัติศาสตร์การ พัฒนาในอาณาบริเวณกว๊านพะเยา.” สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2548.
- ยงยุทธ ชูแว่น. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ประมวลและสังเคราะห์ความรู้เพื่อเขียนตำรา เรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย.” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2547.
- วดี ปิ่นประทีปและคณะ. “โครงการศึกษาตัวแบบการมีส่วนร่วมในระบบหลักประกันสุขภาพ ระดับชุมชนระหว่างกองทุนของภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล และกองทุนสุขภาพ ชุมชน พื้นที่นำร่อง 7 พื้นที่.” มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและสำนักงานหลักประกัน สุขภาพแห่งชาติ, 2549.
- สุนทร สุขสรายุจิต. “100 ปี คนจีนในพะเยา.” รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยพะเยา, 2557.
- อมรา พงศาพิชญ์และคณะ. “การศึกษาถึงความสอดคล้องระหว่างหลักการกับผลการปฏิบัติงาน ของผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ : รายงานผลการวิจัย.” กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ปาฐกถา นำ ปฏิรูปสังคมไทยหลังการเลือกตั้ง: บทบาทชนชั้นนำและการเมือง ภาคประชาชน” ใน การประชุมเปิดตัวโครงการ “ประชาธิปไตย กับท้องถิ่น” (Sapan Project-CMU). นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2554. http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?option=com_content&task=view&id=815&Itemid=162 (สืบค้นเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2561).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. เสือเหลืองเป็นใครและออกมาทำไม.

http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1278919534&catid=02.

(สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2558).

ประชาไท. เสวนาโต๊ะกลม: ทบทวนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย (พร้อมบทวิจารณ์). นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2553,

<http://www.prachatai.com/journal/2010/09/31134>(สืบค้นเมื่อวันที่ 31 มกราคม 2558).

สภาองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556,

สืบค้นจาก <http://www.codi.or.th/2015-08-04-10-57-48> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

MGR Online ภาคเหนือ. คนพะเยารวมตัวริมกว๊าน ยืนหยัดต้าน กม.ล้างผิ ด. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2556, <https://mgronline.com/local/detail/9560000140635> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

MGR Online ภูมิภาค. เปิดดอกห่มใหญ่เมืองกว๊านฯสายเลือดอีสาน จุดประกาย พรม.พะเยา-ต้านระบอบ“ทักษิณ”. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2552,

<https://mgronline.com/daily/detail/952000004406> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

sanook.com. แดงพะเยากว่า 3 พันร่วมเปิดอำเภอสื่อแดง. นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2555,<https://www.sanook.com/news/1107638/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

sanook.com. ป้ายปริศนา ขอแยกประเทศ โผล่กลางเมืองพะเยา.นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2557, <https://www.sanook.com/news/1431099/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).

VoiceTV. “หมอประสงค์-เจิดา” เปิด 13 หมู่บ้านสื่อแดงพะเยา.นำข้อมูลขึ้นเมื่อวันที่ 8 มกราคม 2555, <https://www.voicetv.co.th/read/27283> (สืบค้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2562).